

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.4.8>

Оксана СТРІЛЬЧУК

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології,
Бердянський державний педагогічного університет,
bumby@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8854-2597

Анатолій СУСТРЕТОВ

доктор філософії, доцент, доцент кафедри теоретичних дисциплін,
Донецький національний медичний університет,
Sustretov73@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6313-7803

Олена БАЧИНСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління, менеджменту та інклюзивної економіки,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
helena_kozak@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6994-469X

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗВО УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ В НАУКОВИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР ЄС

У процесі дослідження авторами було системно проаналізовано стратегічні вектори модернізації вищої освіти України в умовах незалежності, акцентуючи увагу на її ролі як рушійної сили суспільства. Обґрунтовано, що метою цієї трансформації є забезпечення випереджального, стійкого розвитку та інноваційного прориву країни у науково-технологічній, виробничо-економічній та соціально-гуманітарній сферах. Доведено, що це завдання є актуальним в умовах розбудови суспільства знань та вимагає тісного узгодження національних реформ із цілями та стандартами Європейського дослідницького простору (ERA). Ми виходимо з визнання, що досліджувана проблема формування міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти України є багатоаспектною та інтеграційною, а її ефективне вирішення неможливе без повної та системної інтеграції до ERA. Цей простір, відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», визначено як ключову систему програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень ЄС для забезпечення вільного трансферу знань та мобільності дослідників. Інтеграція дослідницької інфраструктури України до ERA є важливою складовою загальної стратегії євроінтеграції, що чітко зафіксовано в Дорожній карті європейської інтеграції України (Наказ МОН № 1501 від 11 грудня 2023 року).

У процесі дослідження ми намагалися максимально повноцінно використати потенціали комплексного, структурно-логічного методів. Це дозволило не лише описати поточний стан інтеграційних процесів, а й виявити певні бар'єри, що гальмують повноцінну участь ЗВО у ключових європейських програмах. Здійснено систематизацію історичного досвіду участі України у європейських програмах («Тетрис», «Socrates»), які виступили каталізаторами первинної гармонізації освітніх стандартів, заклавши основи для подальшої інституційної готовності до входження в ERA.

Дотримуючись логіки наших розмірковувань, вважаємо за необхідне перейти від констатації євроінтеграційних намірів до розробки конкретних інструментів і механізмів посилення конкурентоспроможності ЗВО.

На основі отриманих висновків сформульовано комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на інституційну трансформацію ЗВО.

Ключові слова: заклади вищої освіти, європейський освітній простір, трансформація, наукові дослідження.

Oksana STRILCHUK, Anatolii SUSTRIETOV, Olena BACHYNSKA. BUILDING THE COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH INTEGRATION INTO THE EU'S RESEARCH AREA

In the course of the study, the authors systematically analyzed the strategic vectors of modernization of higher education in Ukraine in the context of independence, focusing on its role as a driving force of society. It is argued that the goal of this transformation is to ensure the country's advanced, sustainable development and innovative breakthrough in the scientific, technological, industrial, economic, social, and humanitarian spheres. It has been proven that this task is relevant in the context of building a knowledge society and requires close coordination of national reforms with the goals and standards of the European Research Area (ERA). We proceed from the recognition that the problem under study of forming the international competitiveness of higher education institutions in Ukraine is multifaceted and integrative, and its effective solution is impossible

without full and systematic integration into the ERA. This space, in accordance with the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific and Technical Activity," is defined as a key system of programs and policy instruments that unites the institutional research environment of the EU to ensure the free transfer of knowledge and mobility of researchers. The integration of Ukraine's research infrastructure into the ERA is an important component of the overall European integration strategy, as clearly stated in the Roadmap for European Integration of Ukraine (Order of the Ministry of Education and Science No. 1501 of December 11, 2023).

In the course of our research, we sought to make the most of the potential of a comprehensive, structurally logical approach. This allowed us not only to describe the current state of integration processes, but also to identify certain barriers that hinder the full participation of HEIs in key European programs. We systematized Ukraine's historical experience of participation in European programs (Tempus, Socrates), which acted as catalysts for the initial harmonization of educational standards, laying the foundations for further institutional readiness to join the ERA.

Following the logic of our reasoning, we consider it necessary to move from stating European integration intentions to developing specific tools and mechanisms to enhance the competitiveness of HEIs.

Based on the conclusions, a set of practical recommendations aimed at the institutional transformation of HEIs has been formulated.

Key words: higher education institutions, European educational space, transformation, scientific research.

Вступ. Інтеграційний шлях України до Європейського освітнього простору має глибоке коріння, що підтверджується активною участю країни у низці ключових європейських програм вже з перших років незалежності. Зокрема, Україна долучилася до програми «Tempus» з 1993 року та «Socrates» (а пізніше «Erasmus») з 1995 року, а також була учасником пов'язаних тематичних проєктів, як-от «Comett» (співпраця університетів і промисловості) та «Lingua» (сприяння вивченню іноземних мов). Серед них програма ЄС «Темпус», що функціонувала з 1990 до 2013 року і пройшла чотири послідовні етапи, відіграла визначальну роль. Вона була ключовою щорічною конкурсною програмою зовнішньої допомоги, головною метою якої була глибока модернізація системи вищої освіти у країнах-партнерах Європейського Союзу. Це досягалося через налагодження тісної інституційної співпраці та обміну досвідом між закладами вищої освіти держав-членів та країн-партнерів. Участь у цих програмах стала першим системним кроком до гармонізації навчальних планів, запровадження європейських систем забезпечення якості і збільшення академічної мобільності, закладаючи фундамент для подальшого входження України до Болонського процесу та Європейського дослідницького простору.

Важливе значення ранньої участі України у таких ініціативах, як «Tempus» та «Socrates», полягає у формуванні євроцентричного вектора розвитку національної вищої школи. Ці програми не лише надавали фінансову і експертну підтримку, а й сприяли інституційному розвитку українських ЗВО, навчаючи їх функціонувати відповідно до європейських принципів менеджменту та прозорості. Завдяки реалізації спільних проєктів, українські заклади вищої освіти отримали змогу трансформувати навчальні програми, адаптуючи їх до потреб ринку праці

ЄС, а також підготувати висококваліфікованих викладачів і адміністративний персонал, здатний впроваджувати інноваційні освітні технології. Фактично, ці програми стали першою «школою євроінтеграції» для української вищої освіти, забезпечивши необхідний людський та методологічний капітал для подальшого повномасштабного включення у глобальні освітні та наукові мережі. Спадщина програм «Tempus» і «Socrates» є значною, оскільки вони стали практичною школою для українських ЗВО у сфері міжнародного проєктного менеджменту та впровадження європейських стандартів. «Tempus» активно сприяв розробці спільних навчальних програм (Joint Curricula), запровадженню Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) й посиленню зв'язків між академічним середовищем і бізнесом. Після завершення їхньої дії, ця інтеграційна робота була продовжена та масштабована у рамках набагато більшої, комплексної програми «Erasmus+». Таким чином, попередні програми виступили в ролі каталізаторів, забезпечивши інституційну готовність української вищої освіти до участі в ширших і амбітніших європейських ініціативах, що є важливим для остаточної інтеграції у науково-освітній простір Європейського Союзу.

Метою даної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів та інструментів інтеграції закладів вищої освіти України у Європейський дослідницький простір.

Матеріали та методи. У процесі дослідження був використаний системний аналіз, який дозволив розглянути конкурентоспроможності закладів вищої освіти (далі – ЗВО) та інтеграції в ERA як цілісних систем з ієрархічною структурою та внутрішніми зв'язками. Структурно-логічний метод, який необхідний для обґрунтування структури конкурентоспроможності ЗВО і визначення ключових факторів її формування в умовах інтеграції.

Наукова новизна. Сформульовано, обґрунтовано комплекс практичних рекомендацій щодо формування інноваційної культури в українських ЗВО, що є необхідним для ефективної участі в ERA.

Результати дослідження. Модернізація системи вищої освіти в Україні після здобуття незалежності була орієнтована на перетворення закладів вищої освіти та академій на рушійну силу соціально-економічного прогресу. Ця глибока трансформація мала на меті не просто адаптувати освітню ланку до нових реалій, а й забезпечити випереджальний, стійкий розвиток та інноваційний прорив держави. Аналіз наукових досліджень дозволяє прийти до висновку, що цілеспрямоване реформування охопило всі ключові сектори національної економіки та суспільства [1; 3; 4]:

- науково-технологічну сферу, стимулюючи фундаментальні та прикладні дослідження;
- виробничо-економічну сферу, готуючи висококваліфіковані кадри, здатні впроваджувати новітні технології та сприяти зростанню конкурентоспроможності вітчизняного продукту;
- соціально-гуманітарну сферу, формуючи громадянське суспільство, здатне до критичного мислення та усвідомленого розвитку.

Це завдання набуло актуальності в контексті глобальних викликів, пов'язаних із розбудовою суспільства знань й інформаційного суспільства. У новій епосі, де інформація та інновації є головним капіталом, вища освіта стала головним постачальником цього ресурсу [6].

Особливий акцент у процесі модернізації було зроблено на інтернаціоналізації і європейській інтеграції. Це сьогодні вимагає не просто сліпого копіювання, а тісного та системного узгодження національних освітніх реформ із цілями, принципами та стандартами Європейського дослідницького простору (ERA). Інтеграція до ERA передбачає не лише мобільність здобувачів і викладачів, а й уніфікацію наукових процесів, підвищення якості досліджень, залучення до міжнародних грантів та створення спільної інфраструктури, що, зрештою, має каталізувати інноваційний потенціал України, забезпечуючи її міцне місце серед розвинених європейських держав. Таким чином, вища освіта є фундаментом національної безпеки і майбутнього процвітання.

Важливо зазначити, що інтеграція України до Європейського дослідницького про-

стору є не просто декларативним кроком, а імперативом, закріпленим на законодавчому та політичному рівнях. Згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016 р.), ERA визначається як система програм та політичних інструментів, яка інституційно об'єднує середовище досліджень та розробок усіх держав-учасниць Європейського Союзу (ЄС) та асоційованих членів [2]. Цей простір створюється з чіткою метою: розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва на рівних умовах; забезпечення вільного трансферу знань (обмін результатами досліджень та технологіями); стимулювання мобільності дослідників (створення кар'єрних можливостей та спрощення переміщення науковців). Фактично, закон визнає ERA як ключовий механізм для глобалізації української науки та технологій.

Як зазначають дослідники [3; 7; 8] інтеграція дослідницької інфраструктури України до Європейського дослідницького простору є важливою і невіддільною складовою загальнонаціональної стратегії європейської інтеграції. Цей процес не обмежується лише науковою сферою; він є каталізатором для гармонізації секторальних політик та законодавства у сферах освіти і науки з чинними європейськими нормами та найкращими практиками.

Політична воля щодо цього напряму чітко артикульована в Дорожній карті європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року (затвердженій Наказом МОН № 1501 від 11 грудня 2023 року). Цей документ визначає входження до ERA як пріоритетний напрям і ключовий елемент, необхідний для забезпечення повноцінного членства України в ЄС.

Таким чином, робимо висновки, що інтеграція до ERA підтверджує незмінний курс України на європейські стандарти, надає українській науці доступ до фінансування, мереж та інновацій ЄС, слугує доказом готовності України взяти на себе зобов'язання і відповідальність, які передбачає членство в Європейському Союзі.

Разом з тим, не менш важливими є виклики, які в умовах сьогодення постають перед Україною, закладами освіти та науковцями [2; 7; 8; 9]. Основні виклики на шляху євроінтеграції української науково-освітньої сфери до Європейського дослідницького простору носять системний характер і переважно спричинені внутрішньою неготовністю та зовнішньою агресією. Суттєвим внутрішнім бар'єром є бюрократичні

та адміністративні перешкоди, які гальмують процес подання заявок на гранти (як-от «Горизонт Європа»), видачу дозволів і реалізацію проєктів, тим самим знижуючи ефективність використання міжнародної допомоги та відлякуючи європейських партнерів. Ця проблема посилюється неналежною інституційною координацією, оскільки розрізненість підходів та неузгодженість дій між міністерствами, ЗВО та науковими установами ускладнює довгострокове стратегічне планування. Найбільш критичним викликом є проблема збереження наукового потенціалу, що проявляється у відтоку кваліфікованих кадрів за кордон (як через економічні чинники, так і через війну), що створює загрозу для сталого розвитку науки. Додатковим вагомим фактором є руйнування дослідницької інфраструктури внаслідок військових дій, що обмежує можливості для проведення конкурентоспроможних досліджень за європейськими стандартами. Ці виклики вимагають комплексної державної політики, спрямованої на фінансову автономію ЗВО та відновлення науково-технічної бази.

Узагальнюючи вищезазначене та спираючись на власний науковий досвід, зазначимо, що формування стійкої інноваційної культури у закладах вищої освіти є необхідною передумовою для успішної інтеграції в Європейський дослідницький простір та підвищення їхньої міжнародної конкурентоспроможності. Наведені нижче авторські рекомендації спрямовані на інституційну, фінансову та методологічну трансформацію ЗВО:

1. Інституціоналізація та фінансування наукових стартапів. Варто запровадити інституційні механізми прямого фінансування й адміністративної підтримки науково-інноваційних проєктів ранньої стадії шляхом створення внутрішніх інноваційних фондів ЗВО (далі – ВІФ). Культивування інноваційної культури вимагає переходу від теоретичних досліджень до практичної комерціалізації. ВІФ, що формуються за рахунок частини грантових коштів, які надходять до ЗВО, та залученням приватних інвестицій, забезпечують необхідний «посівний» капітал та мінімізують фінансові ризики для дослідників. Це стимулює формування підприємницької свідомості серед науково-педагогічних працівників і здобувачів, оскільки вони отримують дієвий інструмент для перевірки ринкового потенціалу своїх розробок, що є ключовим елементом моделі інноваційного ЗВО в ERA.

2. Впровадження інноваційно-орієнтованих метрик ефективності. Реформувати сис-

тему оцінки ефективності науково-педагогічних працівників та наукових підрозділів, включивши до неї індикатори інноваційної активності: кількість поданих заявок на міжнародні патенти, обсяг доходу від комерціалізації наукових розробок (ліцензування, спін-оффи), участь у проєктах з європейськими індустріальними партнерами. Діюча система оцінки часто акцентує увагу лише на публікаційній активності, тому впровадження кількісних та якісних інноваційних метрик забезпечує пряму кореляцію між діяльністю НПП та цілями ERA, які вимагають активного трансферу знань і технологій. Це стимулює зміщення фокусу з публікації про дослідження на впровадження результатів дослідження, що є фундаментальною ознакою розвиненої інноваційної культури.

3. Створення мультидисциплінарних інноваційних хабів. Створити на базі ЗВО міжфакультетські мультидисциплінарні інноваційні хаби або лабораторії швидкого прототипування, які об'єднують технічні, економічні та юридичні компетенції. Такі хаби забезпечують синергію компетенцій, дозволяючи командам формувати інноваційний продукт із залученням здобувачів, це не лише прискорює процес прототипування, але й розвиває культуру горизонтальної співпраці та міжгалузевого мислення, що є типовим для передових європейських наукових екосистем.

4. Інтеграція інноваційного менеджменту в освітні програми. Впровадити обов'язкові навчальні модулі з інноваційного менеджменту, стартап-культури та інтелектуальної власності у магістерські та аспірантські програми технічних і природничих спеціальностей. Успішний дослідник в ERA повинен володіти не лише науковою, але й підприємницькою компетентністю, а інтеграція цих знань на системній основі гарантує, що нові покоління науковців будуть здатні самостійно ініціювати, управляти та фінансово обґрунтовувати міжнародні інноваційні проєкти. Це забезпечує сталість інноваційної культури та її відтворення на всіх рівнях освітнього процесу.

Висновки. У процесі дослідження авторами було проаналізовано необхідність модернізації вищої освіти України та її повної інтеграції в Європейський дослідницький простір як головний фактор забезпечення інноваційного прориву та стійкого розвитку країни. Досліджено еволюцію європейських інтеграційних програм й ідентифіковано інституційні бар'єри. У результаті дослідження зроблені висновки, що

ключовим інструментом підвищення конкурентоспроможності ЗВО є глибинна трансформація їхньої внутрішньої інноваційної культури. Це потребує запровадження освітніх інновацій і технологій, створення мультидисциплінарних хабів та реформування

системи оцінки ефективності НПП із пріоритетом на комерціалізацію наукових розробок. Повна інтеграція до ERA є імперативом для забезпечення майбутнього членства України в ЄС та її позиціонування як потужного науково-технологічного партнера.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дністрянська Д. В., Петренко К. В. Механізми інтеграції України до європейського дослідницького простору: перспективи та виклики. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність*, 2025, С. 40–42.
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 24.10.2025)
3. Іванов С.В., Антонюк В.П. Європейський дослідницький простір та Україна: проблеми і перспективи інтеграції. *Інноваційні технології*. 2020. №3(61). С. 166–176.
4. Кириченко М. О., Отамась І. Г. Інтеграція в європейський освітньо-науковий простір. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2025, 7(1), 1–4.
5. Комеліна О. В. Стратегічні пріоритети розвитку наукового потенціалу закладів вищої освіти України в умовах євроінтеграції. *Рекомендовано Вченою радою Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України (протокол № 6 від 25.06. 2025 року)*, 2025, 518с.
6. Локшина О. І. Європейська і світова інтеграція в галузі освіти – шлях до підвищення якості освіти. У ред. В. Кременя, Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія. НАПН України, КОНВІ ПРІНТ. 2021. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
7. Локшина О. І. Інтеграція української освіти до світового та європейського освітнього просторів. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2025, 7(1), 1–5.
8. Оржель О., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Впровадження результатів міжнародних проєктів Європейського Союзу в контексті забезпечення якості виконання наукових досліджень Інституту вищої освіти НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2025, 1(7), 1–10.
9. Топузов О., Локшина О., Джурило А., Шпарик О. Європейський дослідницький простір як орієнтир розвитку освіти і науки в Україні. *Український Педагогічний журнал*. 2023. №4. С. 5–19. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/698> (дата звернення: 19.10.2025).

Дата надходження статті: 22.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025